

Dr. sc. Željko Karaula
znanstveni suradnik
Alca d.d. Bjelovar
historik2000@gmail.com

Primljeno/Received: 10. 11.2019.
Prihvaćeno/Accepted: 21.2.2020.
Rad ima dvije pozitivne recenzije
Stručni rad
Professional paper
DOI: <https://doi.org/10.47325/zj.4.4.4>

UDK 930.85(497.5)
UDK 929Vakanović, A.

JEDAN POVIJESNI IZVOR O NASTANKU ILIRIZMA: „KAKO JE POSTAO ILIRIZAM?“

Sadržaj: U ovom se radu donosi povijesni izvor, odnosno spis Antuna Vakanovića „Kako je postao Ilirizam?“ (1832.) o počecima ilirizma u Zagrebu odnosno Hrvatskoj. Skupina mladih ljudi oko Ljudevita Gaja te je godine počela promišljati o prostoru koji obuhvaća „ilirski narod“ te koje mehanizme treba upotrijebiti da se taj narod probudi iz političke i kulturne apatije.

Ključne riječi: ilirizam, Antun Vakanović, Ljudevit Gaj, Zagreb

U obiteljskom fondu Vakanović-Simić koji se čuva u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu nalazi se, među ostalim, dosta raznih dokumenata i materijala (korespondencija, razni spisi i bilješke itd.) iz ostavštine Antuna Vakanovića (1808.–1894.),²⁴⁹ hrvatskog pravnika i

²⁴⁹ Antun Vakanović (Kostajnica, 21. I. 1808 – Zagreb, 24. III. 1894), hrvatski političar. Nakon završetka Pravnoga fakulteta u Zagrebu i položenoga odvjatničkoga ispita 1829., zaposlio se kao odvjatnički vježbenik u Karlovcu. Objavljivao tekstove u duhu hrvatskoga narodnog preporoda; 1833. objavio spis slovačkoga svećenika Samuela Hojča *Sollen wir Magyaren werden?*, a 1836. *Glogovkinje* Lj. Gaja i Lj. Vukotinića. Jedan je od utemeljitelja karlovačke narodne čitaonice 1838. Djelovao je kao odvjatnik Zagrebačke županije 1842 – 47., potom do 1856. kao primorski prokurator u Rijeci. God. 1861. bio je izabran za zastupnika Unionističke stranke u Hrvatskom saboru, a 1868. za predsjednika Hrvatskoga sabora i regnikolarne deputacije, koja je sklopila Hrvatsko-ugarsku nagodbu, kojom je prigodom na zajedničkom hrvatsko-ugarskom saboru održao nekoliko govora na hrvatskom jeziku. Nakon ostavke bana K. Bedekovića Komorskoga, bio je 1872. imenovan odjelnim predstojnikom

političara.²⁵⁰ Mladi Vakanović je početkom 1830-ih godina kao oduševljeni slavenofil i ilirac bio u najužem krugu prijatelja Ljudevita Gaja (Gajev krug) te kao takav svakodnevno se družio s mladim Gajem i njegovim pristašama. U historiografiji su vrlo dobro istraženi početci Gajeva političkog djelovanja u Zagrebu odnosno Hrvatskoj.²⁵¹ Upravo je Vakanovićev memoarski tekst iz ovoga fonda „Kako je postao Ilirizam?“, a koji je Vakanović napisao očito u poznijim godinama, najbolji izvor za početak Gajeva rada. Naime, u tom spomenutom spisu Vakanović je opisao prvi dokumentirani sastanak Gaja i zagrebačke mladeži 19. siječnja 1832. u kući udovice Bornemisa-Stolniković na Kapucinskom trgu br. 3. (danas Markovićev trg 3) gdje je Ljudevit Farkaš Vukotinović imao stan, a u kojem su sudjelovali, prema Vakanoviću, osim Gaja Fran Kurelac, Lj. F. Vukotinović, Nikola Maraković i Antun Vakanović. No izgleda da su se toga dana u toj skupini nalazili ipak i Matija Smodek te Dragutin Rakovac što potvrđuje zapis iz Gajeve ostavštine.²⁵² Prema Vakanoviću, ta mala skupina je odlučila nešto poduzeti kako bi svoju naciju probudila iz kulturne i političke apatije te se toga dana odlučila za štokavsko narječje i reformirani Gajev pravopis kao podlogu za novi književni jezik koji se trebao zvali „ilirskim“. Osim toga raspravljalo se prema kojem prostoru treba usmjeriti preporodnu djelatnost te o imenu kojim treba narod na tom prostoru nazvati.

Spis „Kako je postao Ilirizam?“ nastao je iz Vakanovićeva dnevnika koji je ostao sačuvan samo za razdoblje od 1833. do 1853., dakle 1832. godina nije sačuvana. S obzirom na važnost ovoga memoarskog spisa za početke hrvatskog narodnog preporoda – ilirskog pokreta ovdje

---

za unutrašnje poslove i namjesnikom banske časti. Pokušavajući unionistima osigurati većinu u Saboru, poslužio se krivotvorenim zapisnicima sa sjednica Narodne stranke (tzv. Promemorije), na temelju kojih je tu stranku optužio za veleizdajničke veze s češkim političarima u Pragu, G. Mazzinijem i vladama Crne Gore, Srbije i Rusije. Kada je Narodna stranka, unatoč progonu vodstva, na izborima za Hrvatski sabor 1872. dobila većinu, izborni su im rezultati bili osporeni Vakanovićevim pozivanjem 47 virilista na zasjedanje Sabora. Iako nije sudjelovao u regnikolarnoj deputaciji za pregovore oko revizije Nagodbe, s časti banskoga namjesnika odstupio je tek 1873., kada je Narodna stranka prihvatila neznatne izmjene u Hrvatsko-ugarskoj nagodbi. <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=63666> (pristup, 2. 10. 2019.)

²⁵⁰ Hrvatski državni arhiv (HR-HDA), Obitelj Vakanović-Simić, fond 777., fasc. III. „Kako je postao Ilirizam“. U Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu pod signaturom R 5297 čuva se, nažalost, teško čitljiv Vakanovićev dnevnik.

²⁵¹ Vidi npr. Elinor, MURRAY-DESPALATOVIĆ, *Ljudevit Gaj i ilirski pokret*, Srednja Europa, Zagreb, 2016., 65-67., Nikša, STANČIĆ, *Još Hrvatska ni propala*, Globus-Zavod za hrvatsku povijest FF u Zagrebu, Zagreb, 1989., 114-116. Murray-Despalatović je analizirajući taj dokument zapisala: „Iako je ovaj rukopis nastao kada je Vakanović zašao u pozne godine, sve ukazuje da se temelji na opsežnim bilješkama, možda djelomično i na njegovom dnevniku, jer se u njemu navode imena, datumi i detaljni opis ljudi i razgovora.“ (str. 65.)

²⁵² Nacionalna i sveučilišna knjižnica (NSK), R 3998-1., Ostavština Ljudevita Gaja, Societas culturae illyrica, STANČIĆ, n. dj., 115. U ovom Gajevu spisu stoji da je nastao „in domo Stolnikovićiana.“

se on donosi u cijelosti. Kao što je već spomenuto, važnost ovog spisa već je primijećena u hrvatskoj historiografiji usprkos njegovoj nezavršenosti, te su iz njega izvlačene pojedine rečenice, ali nigdje nije bio objavljen kao cjelina.

***

Kako je postao Ilirizam?²⁵³

Ilirizam su zasnovali Ljudevit Gaj, absolvirani peštanski jurista, Nikola Maraković, odvjetnik, Antun pl. Vakanović, Zagrebačke Varmedje vice-fiskal i Ljudevit pl. Farkaš kasnije Vukotinić Križevačke Varmedje začasni Vice Notar dne 19. siečnja 1832. godine.

U to doba morati je reći da nije nikakove hervatske književnosti bilo. - Jer izim molitvenih i skolskih knjigah za normalske (:pučke:) učione, i još tada Kalendara, [Danicza zagrebačka Ignjata Kristijanovića tiskana 1834.], [obće poznate su bile samo] Genoveza Robinson, Grabancijaš djak, Život Cara Napoleona, Kačić [1.) Razgovor ugodni, izdao fra Anto Puarić, Mleczi, 1801., 2.) Gljubovnik sramescgliv Giva frana Gundulichja, Dubrovnik, 1829., 3.) Svemoguchi neka v zemly stvoritely ispisan po autoru Ivanoshichu, Zagreb, 1788.], Relković, Stoletni dnevnik i možda još koja knjiga.²⁵⁴ Pravopisah je bilo u Hervatskoj, Slavoniji i Dalmaciji službenih šest naime za gradjansku Hervatsku, i Gradjansku Slavoniju, Za Vojnu Krajinu, Za hervatsko Primorje, Za Dalmaciju i Za Dubrovnik. K tomu svaki koji pero u tintu zamočio već je nješto na ortografiji nastojao kerpati.²⁵⁵ Tako je grof Janko Drašković imao svoju posebnu

---

²⁵³ Alternativni naslov sa strane pisan olovkom: „Po komu, kada i kako je zasnovan Ilirizam.“

²⁵⁴ Na ovoj stranici se nalaze bilješke sa strane koje je Vakanović obilježio za unos u glavni tekst, ali oznake za unos u tekstu nema:

3. Molitvena knieicza, Zagreb, 1815.

4. Dzveti evangeliumi na vsze nedeye y szveske czelog leta, Zagreb, 1807.

5. Arithmetika horvatszka Mihalya Sillobod-a drugach Boissich, Zagrabia, 1758.

²⁵⁵ Bilješke sa strane olovkom pisane:

- Mikliushich Thomash: Ztoletni Dněvnik, Huta pri szavi ili lyúbav za lyubav coviech ili: priatel pravi
- Grabanciasch Diak-Lizimaknoh, ili Machubvinski nazlov - Diogensh, ili szluga dvěh zgulyeněh bratov.

- P. g.c. Nesztreanchno vezdanshmjega Sabora izpiszavamje za leto 1788 - 1790.

- Nemska gramatika

- Pomochnil betagnychech

- Vraszitel betegnyche sivine

- Vranich centvu: mlajhni Robinzon

- *Rosich, Ztoletni kalendar* od Leta 1818 do 1919.

- Zachelčil Historie

- Gyurkowshki Jezichnica horvatsko-slovinzka

ortografiju, a Nikola Maraković također. Međutim Grof je svoju doskora ostavio, ali Maraković ostade kod svoje do smerti. U Istriji bje opet druga ortografija, a Stuli i Voltiggi upotriebiše u svojim riečnicima svaki svoju posebnu. Braća Slovenci biahu također u tom razciepkani. A k tomu svemu Cirilica.- Nu ova bjaše samo svojevrsena naime: Staro ili Cerkveno Slavenska kod Serbskih Starijih literatah i kod celog sveštenstva vizantinskog ili Gerčki Slavenskog ili Serbskog Zakona – popravljena Serbinu Vuku Stefanoviću Karadžiću [po njegovom sveštenstvu] skupa sa njegovim pučkim jezikom kojeg isto ugladjeno govedarski nezna, ona samo su žigosana kod mladjih serbskih knjiženikah,- i bosanska ćirilica – pervji puk govoraše Ćurulica – upotrebljavana po bosanskim fratrima mnogima bosanskima muhamedancima izrazito onima koji znahu da od kersjanskih plemićkih bosanskih porodica potiču [i po mnogima begovima. Ova vers ćirilica mora se reći da je bio specialitet bosanski kao prastara] glagoljica hervatski. Ova životariše još kod rimsko ili latinskog Slavenskog ili hervatskog sveštenstva u hervatskom primorju, u Dalmaciji i na hervatskim Dalmatinskim otocima.- Da nije ove raznolike ortografije, u koliko nariječja bje pisano. Izuzem bugarsko i Slovensko sami Hervati govorahu i pisahu svima Stokavskim, Čakavskim i Kajkavskim. Ilirizam [neticajuć se ćirilice i glagoljice] stavi si zadaćom sve ortografije pisane latinicom u jednu stopiti – čakavsko i kajkavsko nariječje iz literature izkepičiti i samo štokavsko u knjižestvu upotrebljavati- nastojati da se po malo bugarsko i slovensko nariječje stokavstini prilagodjava, a nezaboraviti da se je rimski ilirik od Gerčke do Njemačke i od jadranskoga do cernoga mora protezao. Kao što ga je i Car Napoleon I zasnovao bio. [Neće biti suvišno da se koja i o osobnosti uvodom spomenutih zasnovateljev Iliracah navede.]

Ljudevit Gaj

Buduć u Krapini rođen i u Zagrebu nijedne škole polazio nije. Kod Zagrebačke mladeži sasvim je bio nepoznat. Ali upoznat će ga sa svojom knjižicom „Die Schloesser bei Krapina [1826.]“ Krapinski gradovi koju već kao 16 godišnji gimnazialac izdade i koju već mladenačkim domoljubljem zadahnuta biaše, ali još većma razširi njegovo ime u Pešti [izdatom i vrućim patriotskim uzvjerom dižućom] brošurou „Osnova pravopisa hervatskoga“ skupno s njemačkim prevodom. Tada poleti i elektrizira njegovo ime sve slojeve mladog hervatskoga naraštaja. U toj knjižici prenoži Gaj občinstvu svoju novu ortografiju na ocienu. Ova se je od sadašnje samo na toliko razlikovala da je na miesto nj ņ, na miesto lj l na miesto dj đ na miesto ie, ije, i, e, ě upotrebljava dakle ñegvu, lut, lěpo, grad ˇ a i da razlika izmedju ć i č nije bila navedena nego je za oboje samo č upotrebljavan bio.²⁵⁶ Zagorac Gaj je ovu razliku kašnje velikom mukom shva-

²⁵⁶ Nastojeći ostvariti načelo *jedan glas – jedan znak*, Gaj je u *Kratkoj osnovi* ponudio rješenja pomoću nadslovaka (dijakritičkih znakova) tilde i kvačice za foneme /č/, /ž/, /š/, /ļ/, /ń/, /đ/ tako što bi se

tio.- Ovu razliku najčistije izrazuju primorci. Čovik ćut kod primorskih Varošanaħ č pretvara se u c. Covik, ca, cesalj i.t.d. Gaj je studirajuć u Pešti marljivo Secesijansku biblioteku polazio i tamo pomno spise i knjige tićuće se naše Domovine proučavao izcerpivao i prepisivao. K tomu je pako i glasovitoga protestantskoga profesora Slovačke Jana Kolara epochalnog autora „Slavy Dcera“ posjećivao te po istom u rodoljublju i sveslovinskoj zajamnosti i podkrepļjenjem i obodvidem bio.

Nikola Maraković

Znan je bio kod mladeži kao prijatelj hervatske knjige. Za to je posebni pravopis sastavio, poemaha je pravio od kojih samo stampana je Žalobna oda na smert Grofice Drajković rodjene Baronice Orezy [supruge Grofa Gjure Draškovića te tako babe sadanjeg narodnog zastupnika Grofa Todora Draškovića] preminule u Božjakovini. Ostali njegovi spisi svi su izgubili se budući je naglo umro. Došav u Zagreb profesor Varšavskog Sveučilišća Kuharski da uči hervatski na koga će se obratiti nego na Marakovića, jer zbilja on jedini bio koji se je jezikom hervatskim sustavno bavio. I tako bje Maraković na pripomoć zadovoljstva Kuharskoga postao njegovim učiteljem. Antuna pl. Vakanovića poznavala je onodobna generacia kao Čoveka rodoljubnih i liberalnih načelah kod svake zgođe mladenačkom žestinom zastupao. Svoje povierenje i priklonost dalo mu je zagrebačko više i niže plemstvo kad ga [dvadestvedogodišnjeg mladića] 1830. prigodom obnove županijskog činovništva sa svim glasovima izabra Županijskim vice fiškalom.

Ljudevit pl. Farkaš (:Vukotinović:) kultivirao je marljivo neku srbsku knjigu, te izim manjih poeziah izdao igrokaz „Golub“ kojom zgodom došao je sa Vakanovićem u neposredni doticaj budući mu je ovaj u području svoga službenoga djelovanja naime Karlovačkoj okolici do dviesta predplatnikah sakupio.- Vukotinović se je jedini sa Gajom još djakom u Mariji Bistrici kod Župnika i opata Krizmanića upoznao. Januara 1832. puče glas da će Gaj Zagreb posjetiti; i doista 17. siečnja na večer banu u Kafanu kod „Goldene Kanne“ u dugoj Ulici kući Morelin? gdje se sada knjigeveza nalazi, jer je tu Vakanović večerati običavao sa braćom Alexsandrom i Eduardom Šuljok. Pervi je sada umirovljeni Pod-predsjednik suda Sedmorice, a posljednje pred nekoliko godinaħ umro kao vlastelin imanja Giznik tik Samobora. Šuljoki su rodjeni

---

iznad **c**, **z**, **s**, **n** stavila tilda (ˇ), a iznad **l**, **n**, **d** kvačica (˘). Takav je prijedlog, premda ga ni sam Gaj nije odmah mogao provoditi, pomogao ukidanju ne samo slovopisnoga nego i jezičnoga kajkavsko-štokavskoga dvojstva iz prvoga godišta **Danice** i ukidanju dvosmjernoga standardizacijskoga procesa (kajkavski na sjeverozapadu, štokavski u ostalim hrvatskim krajevima) te pomogao uvođenju jekavske novoštokavštine kao temelja modernomu hrvatskom jezičnom standardu. Gajev pravopis prihvatili su i Slovenci te i drugi južnoslavenski narodi kada pišu latinicom. <http://db.nsk.hr/HeritageDetails.aspx?id=1217> (pristup 2. 2. 2020.)

samoborci, a Gaj je imao u Samoboru udatu tetku za tergovca Cantili – te je tako kao djak kadkada tetku polazeći sa Šuljokima upoznao se. Došav dakle Gaj u kavanu [bi]s najvećom radošćum i iskrenim veseljem od prisutnih primljen i njegovo došastje *more patrio* proslavljeno. Već 19. sazva Vukotinović Gaja, Marakovića i Vakanovića u svoj stan, u kući udove pl. Bornemissa-Stolniković na Kapucinskom tergu. Ona je bila negdja svojina grofovah od Zrinyev, ter ju kako je bio Petar Zrinjski uhvaćen – Pod-ban Erdody posvojio. Prisutan je bio kod ovog sastanka i Fran Kurelac, ali on zadubljen u čitanje jedne knjige ne samo da nije kod dogovora sudjelovao, nego nit je ovdje vodjenu razpravu slušao, nit je za nju najmanji interes pokaza. Samo kad se je sveršilo, onda je čitao jednu njemačku odu koja se za vremena Marije Terezije na Slavu hervatske Vojske u Beču izdana bila. Thema dogovora biaše pitanje, što se imade činiti da se narod iz kulturne i političke hromosti [bi reć mertvila] probudi i na mogući stepen književnog izobraženje te narodne samoćuti i političke slobode podigne. U ovu sverhu bje zaključeno da se na podlozi rimsko geografičkog i takodjer etnografičkog imena za sve zemlje [i puka stanujuće] medj Gerci, Rumunji, Magjari, Niemci i Taliani dialekt štokavski pod imenom ilirskog na jedinim Gajevim pravopisom u knjižestvo uvede. Narod Hervatski, Slovenski, Serbski i Bugarski kao takav [na liberalnom temelju] do političke slobode i neodvisnosti – dovesti i u okviru imena ilirskog ujediniti nastoji. – Po primjeru svih europejskih državah koje akoprem jednu literaturu i jedno politicku imenovanje imadu ipak iz raznoimenih zemaljah sastoji i u životu raznolicima dialekti služe se.²⁵⁷ Da je u pren navedenu sverhu ime ilirsko dost je puta dokazivano i možda će je doskora do sunčane jasnosti dokažati. Stari još živući Iliri i danas u sjećanju tog imena osvedočeni su i (...).²⁵⁸

SUMMARY

Abstract: This paper presents a historical source, i.e. the work of Antun Vakanović „How did Illyrianism originate?“ (1832) about the beginnings of Illyrianism in Zagreb, i.e., Croatia. That year, a group of young people around Ljudevit Gaj began to think about the space that encompasses the „Illyrian people“ and what mechanisms should be used to awaken that people from political and cultural apathy.

Keywords: Illyrianism, Antun Vakanović, Ljudevit Gaj, Zagreb

²⁵⁷ Bilješke sa strane olovkom pisane:

- Sollen wir Magyaren weredn? 6 Brief „vor allen .... anzuschen.
- Euprofesor Ljudevit pl. Jellachich predavao na akademiji jus naturae.
- Derkos autor *Genius patriae* super dormientibus suis filiis: seu Folium patrioticum.
- Vukotinović u članku „Iz ilirske dobe“ (Svjetlozor II 38.) vara se navodeć Dragutina Rakovca – i Derkosa nije onda bilo.
- Gaj stanovao kod odvjetnika Valečića u sadanjoj Walterovoj kući.

²⁵⁸ Spis nije završen.